

كتاب شناسی

صحیفه سجادیه برخی از ترجمه‌ها و شروح

د. محمد حسین حکیم

۱- **آمال العارفین فی شرح صحیفه سیدالساجدین (عربی)**
 میرزا عبدالوهاب بن محمد صالح برگانی قزوینی (م ۱۲۹۴ق)
 شرح مزجی بسیار مفصلی است بر صحیفه سجادیه که با در
 نظر گرفتن مطالب و نظرات سیدعلی خان کبیر در کتاب ریاض
 السالکین و نقل احادیث و روایات و اوردن گفته‌های فلسفه و
 عرفای معروف و گفتگو در آن‌ها و سعی در پیوند دادن مبانی
 فلسفی با اعتقادات دینی تنظیم شده است.
 نسخه منحصر این شرح - بنا بر اطلاع ما - در کتابخانه
 آیت‌الله مرعشی قم نگهداری می‌شود که هاوی جلد اول مشتمل
 بر سه دعای اول صحیفه می‌باشد و در چهارم ماه مبارک رمضان
 ۱۲۹۱ق به پایان رسیده است و از نگارش دیگر مجلدات آن
 اطلاعی نداریم.

ر.ک: دایره المعارف تشییع، ج ۳، ص ۱۸۵؛ مستدرکات اعیان
 الشیعیه، ج ۲، ص ۳۰۴؛ المأثر و الآثار، محمدحسن خان
 اعتمادالسلطنه، ص ۱۶۳؛ الكرام البره، ج ۲، ص ۸۰۸؛ مقدمه
 موسوعه البرگانی فی فقه الشیعیه، ج ۱، صص ۴۸-۴۹.

آغاز: «الحمد لله رب العالمين والصلوة والسلام على خير خلقه
 و أله الطاهرين و لعنه الله على اعدائهم اجمعين. وبعد فيقول
 الفقير... هذا ما يومنه العالم البصير ويستيقنه العامل الكبير.
 جعلنا الله فيها من الفائزین الاخیار بمحمد و أله الابرار
 صلوات الله عليهم مadam اللیل و النهار ولیکن هذا آخر اول مجلدات
 آمال العارفین فی شرح صحیفه سیدالساجدین».

نسخه‌ها: ۱- مرعشی قم، شماره ۸۸۵۴، نسخه‌ی و متن دعاها



- ۲- کتابخانه امیرالمؤمنین علیه السلام نجف، شماره ۵۶۲ نستعلیق، دارای تریتیات، سده ۱۱ هـ، مجلول، عنوانین شنگرف، ۲۰۷ برگ [مجله تراثنا، ش ۶۰-۵۹، ص ۲۶۲]
- ۳- آستان قدس رضوی، شماره ۹۶۶، نستعلیق خوش، عبارات ادعیه با شنگرف، مجلول، نسخه مصحح است، سده ۱۱ هـ، قسمت اعظم صفحه اول کسر و صدمه دیده است، ۱۷۴ برگ، [فهرست آستان قدس رضوی، ج ۱۵، صص ۱۲۹-۱۳۸]
- ۴- دانشگاه تهران، شماره ۷۰۳۰، نسخه سده ۱۱ هـ، عنوان و نشان شنگرف، ۲۰۶ برگ، ۱۴ سطر، باعنوان «شرح الصحیفہ السجادیہ» [فهرست دانشگاه تهران، ج ۱۶، ص ۴۳۴]
- ۵- ملک تهران، شماره ۲۸۱۲، نستعلیق، قرن ۱۲ هـ، عنوان و نشان شنگرف، ۱۵۰ برگ، ۱۷ سطر [فهرست ملک، ج ۲، ص ۱۰۸]
- ۶- ملی تهران، شماره ۲۹۳ / ف، نسخ خوش، قرن ۱۲ هـ، عنوان‌ها شنگرف، ۲۴۵ برگ، ۱۴ سطر [فهرست ملی تهران، ج ۱، صص ۲۸۹-۲۸۸]
- ۷- مجلس شورای اسلامی، شماره ۱۲۴۷، نسخ، رساله دوم مجموعه، ص ۲۹۴-۱۶۹، [فهرست مجلس، ج ۵، صص ۵۰۲-۵۰۱]
- ۸- مسجد اعظم قم، شماره ۶۷۰، رقمی، ۱۴۶ برگ [فهرست مسجد اعظم، ص ۶۶]
- ۹- ترجمه شرح الصحیفہ السجادیہ (فارسی) از:

در فهرست کتابخانه دانشکده الهیات مشهد، نسخه شماره ۱۱۶۴ باعنوان شرح شیخ علی صغير بر صحیفہ سجادیه معرفی شده است. اما این انتساب صحیح نمی‌باشد چه این نسخه فارسی است و شرح شیخ علی صغير بر صحیفہ عربی می‌باشد. (نک: شرح الصحیفہ السجادیہ، علی بن زین الدین بن محمد بن حسن صاحب معالم عاملی معروف به شیخ علی صغير، همین مقاله) ظاهرا نسخه مذکور ترجمه‌ای از شرح شیخ علی است زیرا همه مواردی که به عنوان کتابشناسی در فهرست ذکر شده، با مشخصات شرح عربی تطابق کامل دارد. همچنین در ترجمه نسخه چنین آمده است: «قول المترجم فرغ... حامدا مصلیا قدتم الفراغ من هذا الدعاء الشريف من نسخه كتبت من نسخه من نسخه مترجمها» که به صراحت بر ترجمه بودن آن اشاره می‌کند. احتمالا دلیل این اشتباه افتادن برگ آغاز نسخه و شاید نداشتن خطبه ترجمه باشد.

این ترجمه به تاریخ جمعه ۱۵ جمادی الثانی ۱۱۲۳ ق به پایان رسیده است.

آغاز موجود (بس از یک برگ): «چهارم دعا صحیفه این دعا را ابن طاووس (ره) در مهج الدعوات نقل فرموده و ملخص».

- ۱۱۷ ص
- ۲- ملک تهران، شماره ۵۷۴۶، نسخ، سده ۱۱ هـ، عنوان و نشانی‌ها شنگرف، ۶۷ برگ، ۱۲ سطر [فهرست ملک، ج ۱، ص ۱۱۷]
- ۳- مجلس شورای اسلامی، شماره ۱۲۴۸، رساله سوم مجموعه، ص ۵۲۱-۲۹۹ نسخ، در معرفی این نسخه تاریخ تالیف کتاب ۱۰۷۰ ق آمده که غلط است و احتمالاً نشان گر تاریخ کتابت نسخه می‌باشد [فهرست مجلس، ج ۴، صص ۳۱-۳۰]
- ۴- مرکز احیاء میراث اسلامی قم، شماره ۲۹۱۳، نسخ، عنوان و شنگرف و آیات به لاجورد، مصحح، مجلول، نسخه نفیس و زیبا، ۱۸۹ برگ، ۱۲ سطر [فهرست منتشر نشده]

۵- تحفه الرضویہ فی شرح الصحیفہ السجادیہ (فارسی)
فاضی بن کاشف الدین محمد اردکانی یزدی (بعد از ۱۰۵۷ ق)
چنان چه گذشت یزدی ابتدا قصد داشت شرحی مفصل به زبان عربی بر صحیفہ سجادیه بنگارد اما پس از شرح دو دعا تصمیم می‌گیرد برای نفع عموم مردم از دقائق و اسرار آن، منتخب از شرح عربی خود را به فارسی برگرداند. اما ظاهرا هر دو شرح او ناتمام مانده و از شرح فارسی فقط ۱۱ دعا نگاشته شده است. یزدی این شرح را نیز به نام شاه عباس دوم صفوی (۱۰۷۷ ق) در ربیع الاول ۱۰۵۷ نوشته است.

وی در پایان دعای صلوات بر آدم و دو دعای دیگر که در صحیفه سجادیه به خط کفمی در اختیارش بوده را به همراه صلوات شرح کرده است.

خود وی در مقدمه چنین اورده است: «از برکات و میامن این وادی مقدس به خاطر قاتر رسید که شرح مبسوطی بر ادعیه سجادیه ملقب به زبور اهل بیت عصمت صلوات الله علیهم اجمعین به لغت بلند رتبت عربی نویسد، مشتمل بر تحقیقات رایعه و تدقیقات شاهقه و... و چون مقصود اصلی این بود که طبقات ائم از خواص و عوام از فیض آن ممتع و بهره‌مند گردیده ثواب آن به روزگار فرخنده آثار اشرف اقدس أعلى واصل و لاحق گردد بنابراین منتخبی از آن را از لغت عربی به زبان فصاحت نشان فارسی به عبارتی در غایت وضوح نقل نموده.»

أغا ز: «الحمد لله الذي جعل الدعاء في الصحيفه الكامله زين العابدين و خصنا بالاحتدار في مراسمه باسم الساجدين انجام: «باعث خشنودی و رضای تو در آن بوده باشد ای رحیم تر و مهربان تر از هر کس که صاحب رحم و مهربانی باشد.»
نسخه ها: ۱- کتابخانه امیرالمؤمنین علیه السلام نجف، شماره ۱۶۱۹، احتمالاً به خط مولف، ۱۴۲ برگ [محله تراثنا، ش ۶۰-۵۹]
ص ۲۶۱

شماره ۳۷ - انارکلی، نسخ خوش، محمدابراهیم بیگ تبریزی، ذیقده ۱۰۷۷ ق، عناوین شنگرف، مجلول، ۳۴۸ برگ، در این فهرست مولف میرداماد ذکر شده است [فهرست مشترک پاکستان، ج ۱۴، صص ۸۶۱-۸۶۲]

۸- ترجمه صحیفه سجادیه (فارسی)

محمد صالح بن محمدباقر روغنی قزوینی (م ۱۱۱۶ ق) روغنی پس از اتمام شرح عربی خود بر صحیفه سجادیه به تاریخ ۱۰۷۳ ق و بعد از شرح مفصل فارسی آش مباردت به این ترجمه نموده است. روش وی چنین است که مضماین ادعیه را بی ذکر من، به فارسی نگاشته و حسب المقدور رعایت الفاظ و سیاق اصل را از لحاظ سادگی و روانی ترجمه لحظ داشته است و گویی نسخه، یک صحیفه سجادیه فارسی است. برای آشنایی بیشتر با این ترجمه قسمتی از خطبه آن نقل می شود: «اما بعد می گوید فقیر... که به تاریخ هفتاد و سه بعد از هزار هجرت مقدسه این کم بضاعت شرحی مفید بر صحیفه کامله مبارکه سجادیه... به عربی نوشتمن مستعمل بر مطابق لایق و مقاصد نافع ولیکن همتها از آن متقاعد بوده اکثر مطالبان را از آن نفی لایق از آن روی که عابدان زمان ما و مخلصان راغب به عبادت و دعا و اکثر از عامه مردمانند نه آنان که خود را خاصه می نامند و تبع کتب مدونه علوم مرسومه و تعلم لغت عربی می نمایند پس ثانیا به التماس دوستان مومن شرحی به فارسی نوشتمن و بذلت جهد و توضیح کلام نمودم. خاطرها به آن مایل که به نفعش شامل و سهل التناول بود ولیکن چون کلام عربی و فارسی را در بعضی مطالب با هم تفاوتی ظاهر در سیاق می باشد و مراتعات مطابقت سیاق قل ام کثر مترجم را احیاناً مضطر می گرداند و سخن را از کمال سلاست و فصاحت مانع می شود. به این سبب ترجمه بعضی از فقرات آن کلام عالی مقام چنان چه می خواست لباس ظهور بپوشید و هم به سبب تحلل لفظ و بفک اجزا مداعا را اختلالی می رسد پس ثالثاً استخاره نموده به خدای عز و جل و مضماین آن ادعیه شریفه را خالی از لفظ به فارسی محرر ساختم و رعایت آن الفاظ و آن سیاق حسب المقدور منظور داشتم و آن معانی گرامی را به کلامی روان و آسان، بی تکلف و تعقید بازنمودم و امید دارم که این ترجمه چنان دلیلی باشد که هیچ کس را از آن گریز نباشد و قائل دست رد بر آن ننهد...».

روغنی در انتهای ترجمه ادعیه صحیفه کامله به ترجمه چند دعا از ملحقات آن نیز پرداخته است که عبارتنداز: «تسیبیه علیه السلام - فی الاستعاده - فی التمجید علی حق تعالی - صلوته علی آدم علیه السلام - طلب الحواج و دفع المخربومات - ممایزه و یخافه - فی اللاحج - فی ذکر آل محمدصلی الله علیه و آله و

انجام: «همه به یک معنی خواهد بود والله یعلم. يقول المترجم فرغ... حامدا مصلیا. قد تم الفراج من هذا الدعاء الشریف من نسخه کتب من نسخه کتب من نسخه مترجمها.»

نسخه ها: ۱- دانشکده الهیات مشهد، شماره ۱۱۶۴، نسخ، آغاز نسخه کسر است و اوراق پراکنده صحافی شده است، عبدالله، شوال ۱۱۴۱ ق، نسخه در ذیقده همان سال مقابله شده است. عناوین و نشانی ها شنگرف، ۱۶ و ۱۸ سطری [فهرست دانشکده الهیات مشهد، ج ۲، صص ۲۹۵-۲۹۶]

* ترجمه صحیفه سجادیه

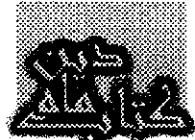
حیدر بن قوام الدین حسینی (قرن ۱۱ هـ) در فهرست قبلی کتابخانه آیت الله گلپایگانی^۱ نسخه ای از ترجمه صحیفه سجادیه از محمد صالح بن محمدباقر روغنی قزوینی (م ۱۱۱۶ ق) به دلیل آن که بدون خطبه بوده است به کاتب آن نسخه یعنی حیدر بن قوام الدین حسینی نسبت داده شده است. حال آن که چنین ترجمه ای از این شخص وجود خارجی ندارد. شماره قدیم این نسخه ۱۴۸۰ و شماره جدید آن ۲۵۵ می باشد. برای اطلاعات نسخه شناسی این نسخه ر.ک: ترجمه صحیفه سجادیه، از محمد صالح بن محمد باقر روغنی قزوینی (م ۱۱۱۶ ق) در همین مقاله.

۷- ترجمه صحیفه سجادیه (فارسی)

صفی قلی بن نوروز ایمور ترکمان ترجمه و شرح نسبتاً مختصر و مرجی است بر صحیفه سجادیه که در مورد مولف آن دو احتمال داده اند: ۱- در فهرست مشترک پاکستان، ج ۱۴، صص ۸۶۰-۸۶۱ «میرداماد» را مولف آن دانسته اند اما این انتساب قطعاً غلط است زیرا حاشیه میرداماد بر صحیفه عربی است و در همین ابتدا به تفصیل معرفی شده است. (ر.ک: حاشیه الصحیفه السجادیه، سید محمدباقر بن محمدحسینی استرابادی میرداماد، همین مقاله)

۲- در فهرست میکروفیلم های کتابخانه مولانا آزاد دانشگاه اسلامی علیگر هند، ج ۱، ص ۳۲۱ آن را به «صفی قلی بن نوروز ایمور ترکمان» نسبت داده اند که ذکری ازاو در کتب ترجم به میان نیامده است. آغاز: «الحمد لله الاول ستایش مر خدای را که بیش از همه چیز است بلا اول کان قبله بی آن که بیش از او چیزی باشد.»

نسخه ها: ۱- کتابخانه مولانا آزاد دانشگاه اسلامی علیگر هند، شماره ۴ Univ. Tradition Suppl. بن نوروز ایمور ترکمان (خط مولف)، ۱۰۷۲ ق، ۲۴۴ برگ، ۱۵ سطر [فهرست میکروفیلم های نسخه های خطی فارسی و عربی کتابخانه مولانا آزاد دانشگاه اسلامی علیگر - هند، ج ۱، ص ۳۲۱] ۲- کتابخانه احسان بخش دانش آباد (شهر لاہور) - پاکستان.



ادعیه ایام هفته.»

ر.ک: الذریعه، ج ۴، ص ۱۱۲؛ امل الامل، ج ۲، ص ۲۷۷
طبقات اعلام الشیعه، ج ۵، صص ۲۸۴-۲۸۳؛ ریحانه الادب، ج ۲،
ص ۳۴۳؛ مستدرکات اعیان الشیعه، ج ۳، ص ۲۳۱؛ ملاصالح
قزوینی شارح بزرگ نهج البلاغه، محمد رضا بندرچی، فصلنامه علوم
حدیث، شماره ۱۸، صص ۱۲۲-۱۲۳

آغاز: «الحمد لله الذي هدانا لهذا ما كانا لنهتدى لولا ان هدانا
الله... و كان من دعائنا عليه السلام اذا ابتدأ بالدعاء... سپاس
بی قیاس خدای را که اول اشیاست قدیم بی انتها و آخر اشیاست.»
پس حکم برای من بهترین احوال و امور در عاقبت و برهان از
فتنه که می کشاند به ضلالت به رحمت خود. یا ارحم الراحمین و
صلی الله علی سیدنا محمد رسول الله و المصطفی و علی آله.»
انجام شرح ملحقات: «تمام کنی احسان خود را در باقی مانده
از عمرم چنان چه احسان نمودی در گذشته یا ارحم الراحمین.»

نسخه ها: ۱- آستان قدس رضوی، شماره ۳۱۹۹، نستعلیق، ۱۴
رمضان ۱۱۳۴ ق (تاریخ تحریر اوراق کسرنویسی شده)، بعضی از
اوراق رطوبت دیده و وصالی شده، عنوانی شنگرف.

۷۹ برق [فهرست آستان قدس رضوی، ج ۱۵، ص ۱۵۶-۱۵۷ و ج ۲، صص ۳۲-۳۱ ادعیه]
۲- گلپایگانی قم، شماره ۲۵، رساله ۴ مجموعه، ص ۱۰۴-۱۰۸
نستعلیق، حیدر بن قوام الدین حسینی، ۱۵ محرم ۱۰۹۲ ق، ۲۱ سطر
[فهرست منتشر نشده]

۳- گلپایگانی قم، شماره ۱۷ تحریری، در اول رساله دو دیباچه
به فارسی تحریر شده است، این نسخه ملحقات را تدارد. ۱۰۲ برق،
۱۵ سطر [فهرست منتشر نشده]

۹- ترجمه صحیفه سجادیه (فارسی)
محمد صفی (قرن ۱۱ ه)

مؤلف آن را به خواهش فرزندش زین العابدین در استرآباد
ترجمه و در روز یکشنبه ۹ ذیحجه ۱۰۷۶ ق به پایان برده است.
نسخه ها: ۱- دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی
مشهد، شماره ۲۲۱، نسخ معرب، ترجمه زیر سطور به شنگرف، در
آخر نسخه دارای یادداشتی به خط مترجم، با تزیینات، عنوانین مطلا،
۲۳ برق، ۹ سطر [فهرست دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه
فردوسی مشهد، ص ۱۲۲]

۱۰- ترجمه صحیفه سجادیه (فارسی)
محمد هادی بن محمد صالح مازندرانی معروف به مترجم
(م) ۱۱۲۰ ق)

در فهرست در مورد این ترجمه توضیحی داده نشده است.
پایان تالیف آن در الذریعه ۱۰۸۳ ق ذکر شده است. ر.ک: الذریعه، ج
۴، ص ۱۱۲ و ج ۱۳، ص ۳۵۹؛ طبقات اعلام الشیعه (الکواکب

المنتشره)، صص ۸۰۶-۸۰۵ آغاز دعای اول: «سپاس بی قیاس خدای
را که اول اشیاست قدیم بی ابتدأ و آخر اشیاست»
نسخه ها: ۱- کتابخانه ای شخصی، بدون شماره [میراث
اسلامی ایران، ج ۷، ص ۴۶۶]
۱۱- ترجمه صحیفه سجادیه (فارسی)
از؟

ترجمه تحت الفظی بسیار مختصری است از صحیفه سجادیه
که مؤلف آن شناخته نشد: اما در فراز صفحه اول نسخه مرعشی
آمده: «شرح صحیفه کامله که بفرموده نواب اشرف همایون اعلی
محمدحسین خوتساری نموده» ولی ظاهرا ترجمه آقا حسین بن
جمال الدین خوانساری مذکور در الذریعه، ج ۴، ص ۱۱۲ تباشد. این
ترجمه از ملحقات شامل دعاهای تمجید، تذلل، ذکر آل محمد،
صلوہ علی آدم، فی الکرب و الاقاله، مما يحذره و يخافه و ایام هفته
است.

آغاز ترجمه دعای اول: «سپاس مر خدای را که اول همه است
بی آن که اولی باشد پیش از او و آخر همه است بی آن که آخری
باشد پس از او.

انجام ترجمه صحیفه: «رهایی ده مرا از گمراه کنندگان فتن ها
به رحمت خود ای مهریان ترین مهریانان و رحمت کناد خدای بر
مهرت ما محمد صلی الله علیه و آله و سلم رسول خدای که برگزیده
است و بر آل او که پاکانند.»

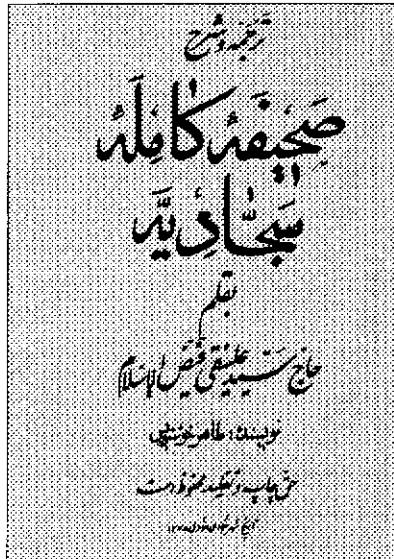
انجام ملحقات: «چنان چه احسان کرده در آن چه که گذشت
از آن ای رحیم ترین رحم کنندگان.»

نسخه ها: ۱- آستان قدس رضوی، شماره ۱۲۰۵۰، نسخ، ۱۰۷۲
ق، عنوانین به شنگرف، ترجمه بین سطور به شنگرف، دارای
تزیینات فراوان، نسخه مصحح و مقابله شده، ۱۰۴ برق، ۱۲ سطر
[فهرست آستان قدس رضوی، ج ۱۵، ص ۳۴۴]

۲- آستان قدس رضوی، شماره ۱۰۰۸۳، نسخ و نستعلیق، نسخه
دارای مهری مورخ ۱۰۷۴ ق است، دارای تزیینات فراوان، نسخه
مصحح و متعلق به حواشی میرداماد و توضیحات لغوی فارسی،
۱۸۸ برق، ۲۰ سطر [فهرست آستان قدس رضوی، ج ۱۵، ص ۳۴۶-۳۴۷]

۳- مسجداعظم قم، شماره ۲۸۵۷، نستعلیق تحریری، ذیعده
۱۰۸۴ ق، ۷۶ برق، ۱۸ سطر، [فهرست مسجد اعظم، ص ۷۸ و
فهرست منتشر نشده]

۴- آستان قدس رضوی، شماره ۱۰۲۶۵، نسخ و نستعلیق،
نورالدین محمدبن میرزا بیگ رازی، ۱۰۸۸ ق (این نسخه، بیست و
یکمین صحیفه دستنویس کاتب است)، دارای تزیینات، ۲۲۲ برق،
۱۸ سطر [فهرست آستان قدس رضوی، ج ۱۵، ص ۳۵۱-۳۵۰]
۵- گلپایگانی قم، شماره ۱۳۳، نسخ و نستعلیق، ترجمه به
۱۸۸



شنگرف و زیرنویس، نورالدین محمدبن میرزا بیگ رازی، صفر ۱۰۹۱
ق، در حاشیه تصحیح شده، دارای تزیینات، ۲۲۸ برگ، ۹ سطر
[فهرست منتشر نشده]

- ۶ - مرعشی قم، شماره ۸، نستعلیق، عنایین شنگرف، این
نسخه تا دعای پنجاه و یکم را دارد، چهار برگ اول دارای حاشیه،
۱۳۶ برگ، ۱۴ سطر [فهرست مرعشی، ج ۱، ص ۲۲]
- ۷ - آقای غلامعباس بن احمدعلی در شهر سکرد و ایالت
پاکستان پاکستان (خصوصی)، بدون شماره، نستعلیق، سده ۱۳ هـ،
۲۰ صفحه [فهرست مشترک پاکستان، ج ۱۴، صص ۸۶۲-۸۶۳]
- ۸ - مجلس شورای اسلامی، شماره ۴۱۵۱، نسخ زیبا و
نستعلیق، سده ۱۲ هـ، با سرلوح زرین، عنایین شنگرف، با ترجمه
زیرنویس به شنگرف، با حاشیه نویسی، ۱۷۰ برگ، ۱۸ سطر [فهرست
مجلس، ج ۱۱، ص ۱۵۵]
- ۹ - ترجمه صحیفه سجادیه (فارسی)
- ۱۰ - از:

در فهرست توضیحی در مورد این ترجمه داده نشده است.
آغاز افتاده: «از آن نفعی لایق نبود از آن روی که عابدان و

مخلسان راغب به عبادت و دعا کثرا الله امثالهم».

انجام: «و در پناه حمایت تو می گریزیم لا حول ولا قوه الاک
یا تکریم یا کریم بر حملتک یا ارحم الراحمین».

نسخه ها: ۱- دانشکده الهیات تهران، شماره ۳۹۴، ۵، نستعلیق،
محمدحسن دامغانی، پایان رمضان، ۱۲۳۵ ق، عنوانها و نشانیها
شنگرف، ۱۵۲ برگ، ۱۲ سطر [فهرست دانشکده الهیات تهران، ج ۱
صفص ۲۹-۲۸]

- ۱۳ - ترجمه صحیفه سجادیه (فارسی)

از:

ترجمه شیوابی است از صحیفه سجادیه با توضیح برخی لغات
و شرح و بسط برخی از فرازها مفید برای همگان.

آغاز: «بسم الله الرحمن الرحيم، حديثنا سيدنا علي بن أبي طالب... بنابر قول مشهور
عميد الروسا است و او از مشايخ عظام فرقه اسماعيليه امامیه
است».

انجام: «و نجات ده مراء فتنه های موجب خلالت بر حملتک یا
ارحم الراحمین و صلی الله علی سیدنا محمد رسول الله المصطفی
و علی آله الظاهرين».

نسخه ها: ۱- ملک تهران، شماره ۲۴۷۷، نسخ محمدصادق بن
ملا قاسم، ۱۲۵۷ ق، عنایین و نشانیها شنگرف، ۱۹۶ برگ [فهرست
ملک، ج ۲، ص ۱۳۶]

۲- آستانه مقدسه حضرت مقصومه سلام الله علیها قم، شماره
۱۳۸، نسخ و نستعلیق، آغاز افتاده، عنایین زرین، مجلد، تمامی
صفحات وصالی شده، آسیب فراوانی توسط موریانه به خطوط

رسیده، ۲۲۱ برگ، ۱۷ سطر [فهرست آستانه مقدسه حضرت
مصطفی سلام الله علیها قم، ج ۱، ص ۱۶۰]

۱۴- ترجمه الصحیفه السجادیه و ملحقات (فارسی)
حسن بن ابی القاسم نیشابوری

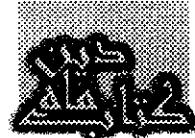
در فهرست توضیحی در مورد این شرح داده نشده و اطلاعی
نیز از مؤلف کتاب حاصل نشد اما از زیر سطور بودن ترجمه می توان
احتمال داد که حسن بن ابی القاسم نیشابوری کاتب نسخه باشد نه
مؤلف آن.

آغاز: «بسم الله... حدثنا سيدنا علي... روايت کرد ما را سيد بزرگوار».
مهریان، حدثنا سیدالاچل... روايت کرد ما را سيد بزرگوار».

نسخه ها: ۱- کتابخانه دانشگاه استانبول - ترکیه، شماره
۰۹.۰۳۰.۰۲۰.۰۰۰.U.K.F.Y، نسخ معرب و نستعلیق، شنبه ۱۷ ربیع
دارای تزیینات، عبارات دعا مشکی و ترجمه به فارسی بین السطور
به شنگرف، ۲۳۵ برگ، ۱۸ سطر [فهرست نسخه های خطی فارسی
کتابخانه دانشگاه استانبول، توفیق هاشم سبحانی و حسام الدین افق
سو، تهران، پژوهشکده علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۱۳۷۴، ش،
ص ۱۷۶]

۱۵- ترجمه ملحقات صحیفه سجادیه (فارسی)

محمدحسین بن محمدصالح حسینی خاتون آبادی (م ۱۱۵۱ ق)
خاتون آبادی، ملحقات صحیفه سجادیه سجادیه را که علامه مجلسی
آنها را گردآورده و شامل ۱۱ دعا می باشند را در این کتاب به
فارسی ترجمه کرده است و در مقدمه درباره علت انجام این کار
می گوید: «اما بعد چنین گوید فقیر... که چون جد علامه امام مجلسی
قدس الله روحه الشریف چند دعا در روایات غیرمشهوره صحیفه



اصفهان به سال ۱۰۶۸ انجام داده است، عنوانین و نشانی‌ها شنگرف، ۸۴ برگ، ۱۲ سطر [فهرست مرعشی، ج ۱۶، ص ۳۱۶]

۴- آستان قدس رضوی، شماره ۱۴۸۴۹، رساله سوم مجموعه، نسخ سده ۱۱ هـ، مجلول، عنوانین شنگرف، آغاز افتاده، ۲۵ سطر، در برگ شناسنامه به غلط حدیقه الصومیه از شیخ بهایی معرفی شده است [رویت]

[از لازم به ذکر است تعداد نسخه‌های این کتاب به ۲۸ مورد بالغ می‌گردد که برای پرهیز از اطاله کلام، ذکر کلیه موارد را به فرصتی دیگر وا می‌گذاریم]

۱۷- تلخیص ریاض السالکین (عربی) از؟

گزیده‌ای از کتاب ریاض السالکین سیدعلی خان مدنی (م ۱۱۱۸ ق) است. در فهرست کتابخانه مرجعی آمده: «به نظر می‌رسد که این کتاب قبل از تالیف ریاض السالکین نوشته شده و سپس شرح گردیده و به صورت ریاض درآمده و این احتمال بر این گمان است که تلخیص کننده این کتاب، شخص مولف باشد و باعث تقویت این گمان، اینست که حواشی موجود در این کتاب، جزو متن کتاب ریاض السالکین است یا به عبارت دیگر - اگر فرضیه صحیح باشد -، حواشی این کتاب، در مقام شرح و بسط، به متن کشیده شده و بر آن افزوده شده است».

در فهرست این تلخیص به مولف ریاض السالکین نسبت داده شده ولی هیچ گونه شاهدی دال بر این مطلب نه در متن کتاب و نه در منابع دیگر به دست نیامد.

آغاز: «حدثنا، قيل، القائل هو الشیخ الجليل على بن السكون من ثقات علماء الامامیه و قيل بل هو عمید الروسا هبة الله بن حامد» آغاز دعای اول: «و كان من دعائة عليه السلام الواو للاستیناف و فاعل كان مقدر و هو اما المصدر المدلول عليه بقوله اذا ابتدى الخط».

انجام افتاده: «اداه اليه فقبله و قد تقدمت بالوعيد و تلطفت بالترغیب و ضربت الامثال».

نسخه‌ها: ۱- مرجعی، شماره ۱۴۸۲، نسخ و نستعلیق، اواخر سده ۱۱ هـ، در حاشیه تصحیح شده، عنوانین شنگرف، این نسخه شامل ۳ دعای اول صحیفه و برگ آغاز دعای ۴ و از دعای ۲۸ الی ۴۶ می‌باشد، ۸۰ برگ، ۱۵ سطر [فهرست مرعشی، ج ۲۹، ص ۱۰۹-۱۰۸]

همچنین در مرکز احیاء میراث اسلامی قم شرحی بر صحیفه به شماره ۲۴۰۹ موجود است که پس از مقالله معلوم شد تلخیص ریاض السالکین می‌باشد. ولی از آن جا که شامل دعاهای ۲۸ الی ۳۱ بود به علت افتادگی این قسمت در نسخه مرجعی معلوم نشد که همان می‌باشد یا خیر؟! در هر حال مشخصات آن بدین شرح است: نستعلیق، قرن ۱۲ هـ، اوراق نسخه جایه‌جا شده، عنوانین مشکی، تصحیح شده، روی برگ اول مهر بیضوی «کتابخانه

کامله یافته و آن‌ها را الحق به صحیفه نموده و عالم ربائی آقا حسین خوانساری طاب ثراه صحیفه کامله را ترجمه نموده این دعاها تا حال ترجمه نشده لهذا این فقیر کثیر التقصیر این دعاها را تصحیح و ترجمه نمود». آغاز: «الحمد لله ولی الحمد و مستحقه و الصلوه على محمد و عترة».

نسخ خطی: ۱- آستان قدس رضوی، شماره ۱۱۹۸۲، رساله اول مجموعه، نسخ و نستعلیق ریز با مرکب سرخ، حدود سده ۱۲ هـ، مجلول، نسخه مصحح و متعلق به حواشی توضیحی فارسی، ۲۴ سطر [فهرست آستان قدس رضوی، ج ۱۵، ص ۴۳۱-۴۳۲]

۱۶- تعلیقات علی الصحیفه السجادیه (عربی)

ملامحسن بن مرتضی فیض کاشانی (م ۱۰۹۱ ق)

تعليقات مختصری است بر صحیفه سجادیه در توضیح نکات ادبی و لغوی که موافق جمله «تم شرح الدعاء» در سال ۱۰۵۵ ق تالیف شده است. این کتاب را با عنوانین دیگری همچون «شرح صحیفه سجادیه» و «حاشیه صحیفه سجادیه» نیز خوانده‌اند اما عنوان پیش گفته در دیباچه مولف ذکر شده است. ر.ک: الذريعة، ج ۱۴۶ و ج ۱۳۵، ص ۳۵۸؛ کشف الحجب و الاستار، ص ۳۴۱؛

فهرست کتابهای چاپی عربی، شماره ص ۵۵۴.

آغاز: «الحمد لله الذي كتب في صحيفه قلوبنا محبه اهل بيته حبيبه و جعل افندتنا تهوى اليهم... أما بعد فهذه تعليقات من العبد المسىء... على الصحيفه الكامله السجاديه».

انجام: «من مضلات الفتن اى الفتنه المضلله، اعادنا الله منها و وفقنا لكل خير. تم و صارتاريخ تمامه (تم شرح الدعاء) و الحمد لله رب العالمين و الصلاه على محمد و آل الله الطاهرين برحمتك يا ارحم الراحمين».

چاپ‌ها: ۱- تهران، ۱۳۱۷-۱۵ ق، به خط زین العابدین محمدقدیمی، در حاشیه نورالانوار به همراه حاشیه میرداماد بر صحیفه و حديقه الهلالیه، سنگی، ص ۲۹۸.

۲- تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، تحقیق: موسسه آل البيت عليهم السلام لاحیاء التراث، ۱۴۰۷ ق، اول، ص ۱۲۶.

نسخه‌ها: ۱- آستان قدس رضوی، شماره ۳۳۸۲، نسخ، ۱۰۵۵ ق، بدون دیباچه می‌باشد، ۴۷ برگ، ۱۶ سطر [فهرست آستان قدس رضوی، ج ۶، ص ۲۲۴]

۲- کتابخانه غرب مدرسه آخوند همدان، شماره ۴۷۲۹، رساله دوم مجموعه، ص ۱۹۶-۱۹۷ شکسته نستعلیق، محمدامین بن عبدالعظيم، یکشنبه دهه یکم ۱۰۶۲ ق [فهرست کتابخانه‌های رشت و همدان، ص ۱۵۳۶ و فهرست مدرسه آخوند همدان، ص ۳۸۴]

۳- مرجعی قم، شماره ۳۵۴، نسخ، در حاشیه تصحیح شده و این کار را مصطفی قاری در منزل مولانا محمدباقر خراسانی در



ربيع الاول ۱۰۷۳ ق، عنوانین شنگرف، ۱۲۷ برگ، ۱۵ سطر، [فهرست مجلس، ج ۲۸، ص ۶۴۵]

۵ - کتابخانه عمومی خدابخش پتنه - هندوستان، شماره ۲۷۰۱، نستعلیق، قرن ۱۳ هـ، دارای حواشی، [تعداد نسخه‌های این کتاب به ۴۹ مورد بالغ می‌شود که برای پرهیز از اطاله کلام بیان کلیه موارد را به فرضی دیگر و می‌گذاریم]

[catalogue of the Arabic and persian Manuscripts in ORIENTAL PUBLIC LIBRARY at BANKIPORE, volume, XXXIV, pages ۶۶-۶۷]

۶ - کتابخانه بوهار - هندوستان، شماره ۷۰، نسخ، قرن ۱۲ هـ، عنوانین شنگرف، دارای مهری به تاریخ ۱۲۳۹ ق، ۱۹۳ برگ، ۱۷ سطر.

[Catalogue of the Arabic Manuscripts IN the BŪHĀR LIBRARY, BY SHAMS-UL-ULAMĀ, M.HIDĀYAT HŪSAIN, CALCUTTA, IMPERIAL LIBRARY, ۱۹۲۳, Vol.II, PP: ۷۰-۷۱]

۷ - کتابخانه بوهار - هندوستان، شماره ۷۱، نسخ، عنوانین شنگرف، تا دعای ۳۸ را دارد، ۴۷ برگ، ۱۹ سطر [همان مأخذ قبلی، ج ۲، ص ۷۱]

[ادامه دارد]

پی نوشت‌ها:

۱. شیخ آغاپرگ در الذریعه، ج ۳، ص ۴۳۵ این تعداد را ۴ ذکر کرده؛ اما در هیچ یک از نسخ کتاب بیشتر از ۲ دعا موجود نیست.
۲. فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه عمومی آیت الله گلپایگانی، رضا استادی، ج ۳، ص ۳۱.
۳. در این مقاله ۱۸ کتاب از تالیفات روغنی ذکر شده است. علاوه بر آن‌ها، از تالیفات او دو کتاب دیگر را نیز می‌شناسیم؛ الف - سراج المعرفه و منهاج الطريقه فی شرح مصباح الشریعه که به خط مولف در مدرسه سپهسالار موجود است. ر. ک: فهرست کتابخانه سپهسالار، ج ۵، ص ۱۰۰. ب - ترجمه خصال که در کتابخانه امام جمعه زنجان نسخه‌ای از آن موجود است. ر. ک: دلیل المخطوطات، ص ۹۷ و فهرست نسخه‌های عکسی مرکز احیاء میراث اسلامی قم، ج ۲، ص ۱۷۵.
۴. آغاز ترجمه دعا اول این شرح، با آغاز ترجمه صحیفه روغنی یکسان است.

۵. این مجموعه به کتابخانه آیت الله مرعشی در قم منتقل شده است.

۶. در فهرست، این نسخه با عنوان حاشیه فیض کاشانی آمده است ولی انجامی که برای آن ذکر شده، مطابق انجام حاشیه میرداماد می‌باشد. احتمالاً این رساله شامل هر دو رساله بوده است (باتوجه به تعداد صفحات) که مولف فهرست به دقت نتوانسته آن‌ها را تشخیص دهد و به تفکیک معرفی نماید.

ضیاء الدین نوری» مشهود است، ۶۷ برگ، ۲۲ سطر.

آغاز: «و کان من دعائه عليه السلام اذا قتر عليه الرزق. قتر عليه قترا و قتورا من بابی ضرب و قدم و اقترا و قتر تقیرا ضيق عليه في النفقه و مثله.»

۱۸- حاشیه الصحیفه السجادیه (عربی)

سید محمد باقر بن محمد حسینی استرآبادی، میرداماد (م ۱۰۴۱ ق) شرحی است مختصر با عنوانین «قوله - قوله» بر صحیفه سجادیه، مشتمل بر بحث‌های لنوى و فلسفی که گاهی نیز در زمینه‌های رجالی و علوم هیئت سخن به درازا می‌کشد. این شرح شامل توضیح و بیان نکات و دقایق کلمات صحیفه سجادیه است و میرداماد آن را بعد از کتاب دیگرش «السبع الشداد» تالیف نموده است.

ر.ک: الذریعه، ج ۶، ص ۱۴۵ و ج ۱۲، ص ۳۴۷؛ طبقات اعلام الشیعه (القرن الحادی عشر)، صص ۷۰-۶۷؛ ریحانه الادب، ج ۶، ص ۶۲-۵۶؛ معجم المؤلفین، ج ۹، ص ۹۳؛ فهرست کتابهای چاپی عربی، خان بابا مشاور، ص ۲۸۶.

چاپ‌ها: ۱- تهران، ۱۳۱۷-۱۳۱۵ ق، به خط زین العابدین محمدقمی، در حاشیه نورالانوار به همراه حاشیه فیض کاشانی و حدیقه هلالیه، ۲۹۸ ص، چاپ سنگی.

۲- تبریز، ۱۳۱۶ ق، چاپ سنگی.

۳- اصفهان، مهدیه میرداماد، تحقیق: سیدمهدي رجایی، با سی و اهتمام سید محمد میردامادی، ۱۴۰۶ ق، ۴۵۴ صفحه.

آغاز: «الحمد لله الذي جعل لوح الامر والخلق صحيفه لكتبه و كلماته و رقمها لسوره و آياته بمداد قضائه و قدره و قلم ابداعه و تكوينه.»

انجام: «و القاصرون من اصحاب العصر عن نظائر هذه الدفائق والا سرار من الغافلين، فاستقمن كما امرت و لاتكن من القاصرين.»

نسخه‌ها: ۱- مرعشی قم، شماره ۶۴۰۷، نستعلیق، محمدبن حسن همدانی، ۱۰۵۱ ق، عنوانین نوشته نشده است، ۹۳ برگ، ۱۹ سطر [فهرست مرعشی، ج ۱۷، ص ۹]

۲- مجلس شورای اسلامی، شماره ۱۲۴۷، رساله اول مجموعه، ص ۱-۱۶۶، نسخ، ۱۰۵۲ ق، در بعضی صفحات چندین سطر خالی است که گویا در اصل چنین بوده است، چندین نقش مهر و امضای علامه مجلسی بر موضع مختلف نسخه دیده می‌شود، سطور مختلف [فهرست مجلس، ج ۴، ص ۲۹-۳۰]

۳- آستان قدس رضوی، شماره ۹۶۳۴، نستعلیق، جمادی الآخر ۱۶۵ ق [کذا] در استرآباد، نسخه مصحح است، عنوانین شنگرف، این نسخه، عموماً از مسوده اصلی استنساخ شده، صفحه اول نسخه افتاده است، ۱۲۵ برگ، ۱۵ سطر [فهرست آستان قدس رضوی، ج ۱۵، ص ۱۷۸]

۴- مجلس شورای اسلامی، شماره ۱۴۴۸۸، رساله دوم مجموعه، ص ۱۲۷-۱۵۱، نستعلیق، جان محمد، دوشنبه ۲۹